

РОЗДІЛ 6

СЕРВІСНІ СОБАКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Куртакова Ганна Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права, Національна академія внутрішніх справ, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9475-6911>

У розділі досліджуються міжнародно-правові та конституційно-правові засади використання сервісних собак як одного із механізмів забезпечення принципу безбар'єрності та реалізації прав осіб з інвалідністю. Проаналізовано сучасний стан правового регулювання використання service dogs в Україні та зарубіжних державах, а також визначено основні проблеми й перспективи вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

Ключові слова: service dogs, особи з інвалідністю, безбар'єрність, права людини, міжнародно-правові стандарти, доступність, інклюзивність, недискримінація, правове регулювання, конституційні права.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку демократичної та соціальної держави особливого значення набуває забезпечення принципу безбар'єрності як однієї з основ реалізації прав і свобод людини. Формування інклюзивного середовища є важливою складовою державної політики у сфері захисту прав осіб з інвалідністю та відповідає міжнародним стандартам у галузі прав людини. Одним із практичних механізмів забезпечення доступності та соціальної інтеграції осіб з інвалідністю є використання сервісних собак (service dogs), які виконують функції супроводу, підтримки мобільності, безпеки та комунікації. Питання правового статусу сервісних собак та гарантій реалізації прав осіб, які ними користуються, набуває особливої актуальності у зв'язку з необхідністю

гармонізації національного законодавства України з міжнародними стандартами, зокрема положеннями Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Незважаючи на активний розвиток концепції безбар'єрності, чинне законодавство України лише частково врегульовує питання використання сервісних собак, що створює практичні труднощі у забезпеченні доступу осіб з інвалідністю до громадських місць, транспорту, закладів освіти та інших об'єктів соціальної інфраструктури.

Аналіз досліджень. Окремі аспекти забезпечення прав осіб з інвалідністю та реалізації принципу доступності досліджувалися у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема О. В. Кресіна, Н. С. Кузнецової, А. Лоусон, Т. Шекспіра, П. Харпура та інших. У міжнародній науковій літературі значна увага приділяється питанням недискримінації, інклюзивності та забезпечення доступності для осіб з інвалідністю. Водночас проблематика правового статусу сервісних собак та механізмів забезпечення прав осіб, які ними користуються, залишається недостатньо дослідженою у вітчизняній юридичній науці.

Теоретичне та практичне значення дослідження зумовлене необхідністю визначення конституційно-правових засад використання сервісних собак, аналізу міжнародного досвіду та формування пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю. **Метою статті** є дослідження міжнародно-правових стандартів використання *service dogs*, аналіз їх ролі у забезпеченні принципу безбар'єрності та визначення основних напрямів удосконалення правового регулювання в Україні.

У сучасній правовій державі принцип безбар'єрності є одним із ключових напрямів забезпечення прав людини та реалізації концепції інклюзивного суспільства. Його сутність полягає у створенні умов, за яких кожна особа незалежно від фізичного стану, стану здоров'я чи інших особливостей має можливість безперешкодно реалізовувати свої права та

свободи. Безбар'єрність охоплює доступність фізичного середовища, транспорту, інформації, освіти, праці, адміністративних та соціальних послуг [2].

Особливого значення принцип безбар'єрності набуває у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю. Саме на державу покладається обов'язок створювати умови, які забезпечують рівний доступ до суспільного життя та усувають будь-які обмеження, що перешкоджають реалізації прав людини. У цьому контексті безбар'єрність виступає не лише соціальною категорією, а й важливою конституційно-правовою гарантією [1].

Одним із практичних механізмів забезпечення доступності є використання сервісних собак (service dogs). Такі собаки допомагають особам з інвалідністю орієнтуватися у просторі, користуватися транспортом, відвідувати громадські місця та здійснювати повсякденну діяльність без сторонньої допомоги. Використання service dogs сприяє підвищенню рівня самостійності людини та забезпечує її інтеграцію у суспільне середовище [10].

Слід зазначити, що принцип безбар'єрності нерозривно пов'язаний із поняттям людської гідності та рівності. У міжнародних актах з прав людини доступність розглядається як необхідна умова реалізації інших прав і свобод людини. Зокрема, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю закріплює обов'язок держав забезпечувати особам з інвалідністю рівний доступ до об'єктів і послуг, відкритих для населення [2].

Конституція України визначає людину, її життя, здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю держави [1]. Однією з основних конституційних гарантій є принцип рівності громадян перед законом та заборона дискримінації. Відповідно до статті 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та не можуть зазнавати обмежень за будь-якими ознаками [1].

У сучасному праворозумінні принцип рівності передбачає не лише формальне закріплення однакових прав для всіх осіб, а й створення реальних умов для їх реалізації. Саме тому щодо осіб з інвалідністю держава повинна впроваджувати додаткові механізми підтримки та доступності. Одним із таких механізмів є забезпечення права користування сервісними собаками [3].

Недопуск осіб із service dogs до громадських місць, закладів освіти, транспорту чи інших об'єктів публічного користування може розглядатися як прояв непрямой дискримінації. Такі обмеження фактично унеможливають реалізацію права на свободу пересування, освіти, працю та участь у суспільному житті. У зв'язку з цим забезпечення права користування сервісними собаками є складовою реалізації принципу недискримінації [5].

Важливу роль у правовому забезпеченні рівності відіграють міжнародні стандарти у сфері прав людини. Зокрема, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод закріплює принцип рівності та заборону дискримінації у користуванні правами та свободами [6]. Аналогічний підхід міститься і в Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, яка наголошує на необхідності створення умов доступності та забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю [2].

Право на доступність є однією з фундаментальних складових сучасної системи прав людини. Воно передбачає можливість особи безперешкодно користуватися об'єктами інфраструктури, транспортом, інформаційними ресурсами, засобами зв'язку, освітніми та медичними послугами [14].

У міжнародному праві доступність розглядається як необхідна умова реалізації інших прав людини. Без забезпечення належного рівня доступності особи з інвалідністю фактично позбавляються можливості брати повноцінну участь у суспільному житті. Саме тому міжнародні стандарти

покладають на державу позитивний обов'язок щодо створення безбар'єрного середовища [2].

У цьому аспекті сервісні собаки є важливим засобом забезпечення права на доступність. Вони допомагають особам з інвалідністю пересуватися у громадському просторі, отримувати послуги, взаємодіяти із соціальним середовищем та вести незалежний спосіб життя. У багатьох країнах світу право користування *service dogs* закріплене на законодавчому рівні та забезпечується спеціальними механізмами державного захисту [7].

Водночас в Україні питання правового статусу сервісних собак залишається недостатньо врегульованим. Відсутність єдиної системи сертифікації та чітких гарантій доступу до громадських місць створює правову невизначеність та ускладнює реалізацію права на доступність для осіб з інвалідністю [4].

Таким чином, право на доступність слід розглядати як невід'ємну складову системи конституційних прав людини. Його реалізація потребує не лише нормативного закріплення, а й створення ефективних механізмів забезпечення безбар'єрності, у тому числі шляхом законодавчого врегулювання використання сервісних собак.

У сучасній міжнародній практиці сервісні собаки (*service dogs*) розглядаються як спеціально навчені тварини, які виконують визначені функції допомоги особам з інвалідністю та забезпечують реалізацію їхніх основоположних прав і свобод. На відміну від домашніх тварин або тварин емоційної підтримки, *service dogs* проходять спеціальну підготовку для виконання конкретних завдань, пов'язаних із потребами людини [7].

Правовий статус сервісних собак у різних державах визначається по-різному, однак загальною ознакою є їх функціональне призначення — забезпечення самостійності, мобільності та безпеки особи з інвалідністю. У законодавстві США сервісною визнається собака, індивідуально навчена

виконувати роботу або завдання для особи з інвалідністю відповідно до Americans with Disabilities Act [7].

Залежно від характеру допомоги виділяють декілька видів сервісних собак. Найбільш поширеними є собаки-поводирі для осіб із порушеннями зору, собаки-сигнальники для осіб із порушеннями слуху, а також собаки-помічники для осіб із порушеннями опорно-рухового апарату. Окрему категорію становлять сервісні собаки для осіб із психічними та неврологічними розладами, які можуть реагувати на небезпечні стани або допомагати людині у кризових ситуаціях [12].

У міжнародному праві *service dogs* дедалі частіше розглядаються не лише як засіб допомоги, а як елемент забезпечення доступності та інклюзивності. Їх використання сприяє усуненню соціальних бар'єрів та забезпеченню рівних можливостей для осіб з інвалідністю [10].

Сервісні собаки виконують комплекс важливих функцій, спрямованих на забезпечення незалежності та безпеки особи з інвалідністю. Насамперед їх діяльність пов'язана із забезпеченням мобільності людини. Для осіб із порушеннями зору собака-поводир допомагає безпечно пересуватися вулицями, орієнтуватися у просторі та уникати небезпечних ситуацій. Для осіб із порушеннями опорно-рухового апарату сервісні собаки можуть допомагати у виконанні побутових дій, приносити необхідні предмети або відкривати двері [11].

Не менш важливою є соціальна функція *service dogs*. Їх використання сприяє підвищенню рівня самостійності особи, зменшує її залежність від сторонньої допомоги та полегшує інтеграцію у суспільство. Особи, які користуються сервісними собаками, отримують більше можливостей для навчання, працевлаштування та участі у громадському житті [13].

Крім того, сервісні собаки виконують важливу психологічну функцію. Їх присутність позитивно впливає на емоційний стан людини, сприяє формуванню почуття безпеки та впевненості. Для багатьох осіб з

інвалідністю service dog є не лише засобом підтримки, а й важливим елементом соціальної адаптації [12].

Слід зазначити, що ефективність використання сервісних собак значною мірою залежить від належного правового регулювання та суспільного сприйняття. Наявність законодавчих гарантій доступу осіб із service dogs до громадських місць є важливою умовою забезпечення їхньої соціальної інтеграції [9].

Використання сервісних собак безпосередньо пов'язане із забезпеченням конституційних прав і свобод людини. Насамперед йдеться про право на свободу пересування, право на повагу до людської гідності, право на освіту, працю, медичну допомогу та участь у суспільному житті [1].

Для багатьох осіб з інвалідністю сервісний собака є необхідною умовою реалізації цих прав. Без можливості користування service dogs особа може бути фактично обмежена у доступі до транспорту, адміністративних установ, закладів освіти чи охорони здоров'я. У такому випадку створюються умови, що суперечать принципу рівності та недискримінації [5].

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю визначає, що держави повинні забезпечувати доступність та створювати умови для незалежного способу життя осіб з інвалідністю [2]. У цьому контексті право користування сервісними собаками є одним із механізмів виконання державою своїх міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини.

Водночас українське законодавство не містить комплексного нормативного визначення поняття service dog та не встановлює чіткої процедури сертифікації таких тварин. Це призводить до практичних проблем у реалізації прав осіб, які користуються сервісними собаками, та створює правову невизначеність у сфері доступу до об'єктів публічного користування [4].

Отже, сервісні собаки є не лише допоміжним засобом підтримки осіб з інвалідністю, а й важливим інструментом реалізації конституційних прав і

свобод. Належне правове регулювання використання service dogs є необхідною умовою забезпечення принципу безбар'єрності та формування інклюзивного суспільства.

Одним із основних міжнародно-правових актів у сфері захисту прав осіб з інвалідністю є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року, яка закріплює сучасний підхід до забезпечення рівності, доступності та інклюзивності [2]. Конвенція визначає, що особи з інвалідністю повинні мати можливість повноцінно та ефективно брати участь у суспільному житті нарівні з іншими особами.

Важливе значення у контексті використання сервісних собак мають положення статті 9 Конвенції, яка встановлює обов'язок держав забезпечувати доступність фізичного середовища, транспорту, інформації та інших послуг, відкритих для населення [2]. Забезпечення доступності передбачає усунення перешкод, які обмежують самостійність осіб з інвалідністю, а також створення умов для їх незалежного способу життя.

Окремої уваги заслуговує стаття 20 Конвенції, відповідно до якої держави повинні вживати ефективних заходів для забезпечення особистої мобільності осіб з інвалідністю з максимально можливим рівнем незалежності [2]. Саме у цьому контексті сервісні собаки виступають одним із засобів забезпечення мобільності, безпеки та соціальної адаптації людини.

Конвенція також закріплює принцип недискримінації та обов'язок держав забезпечувати рівний доступ до освіти, праці, медичних та соціальних послуг. Обмеження права користування сервісними собаками фактично може порушувати зазначені міжнародні стандарти та створювати дискримінаційні умови для осіб з інвалідністю [10].

У міжнародному праві принцип доступності розглядається як одна з ключових гарантій реалізації прав людини. Його зміст полягає у створенні умов, за яких особа може безперешкодно користуватися об'єктами

інфраструктури, транспортом, інформацією та послугами незалежно від фізичних чи інших особливостей [14].

Доступність нерозривно пов'язана із принципом інклюзивності, який передбачає забезпечення повноцінної участі всіх осіб у суспільному житті без дискримінації та соціального виключення. У сучасній міжнародній практиці інклюзивність розглядається не лише як соціальна політика, а як один із базових принципів захисту прав людини [13].

Використання сервісних собак є одним із практичних механізмів реалізації принципів доступності та інклюзивності. Наявність *service dogs* дозволяє особам з інвалідністю самостійно пересуватися, отримувати освіту, користуватися транспортом і брати участь у суспільному житті нарівні з іншими людьми. Саме тому міжнародні стандарти дедалі більше орієнтовані на створення правових гарантій доступу осіб із сервісними собаками до об'єктів публічного користування [11].

Важливе значення у цьому аспекті має практика Європейського суду з прав людини, яка виходить із необхідності забезпечення реальної рівності та недопущення дискримінації осіб з інвалідністю. Сучасний міжнародний підхід полягає у тому, що держава повинна не лише утримуватися від обмеження прав, а й активно створювати умови для їх ефективної реалізації [6].

Найбільш розвинене правове регулювання використання сервісних собак сформувалося у США. Основним нормативним актом у цій сфері є *Americans with Disabilities Act (ADA)*, який закріплює право осіб з інвалідністю користуватися *service dogs* у громадських місцях, транспорті, закладах освіти та інших установах [7].

Відповідно до *ADA* сервісною собакою визнається тварина, спеціально навчена виконувати роботу або завдання для особи з інвалідністю. Законодавство США забороняє дискримінацію осіб, які користуються сервісними собаками, а також встановлює обов'язок суб'єктів публічної

сфери забезпечувати доступ таких осіб до послуг та об'єктів інфраструктури [8].

У країнах Європейського Союзу підходи до правового регулювання service dogs відрізняються залежно від національного законодавства, однак загальною тенденцією є посилення гарантій доступності та безбар'єрності. Європейський Союз активно впроваджує політику доступності, зокрема через положення European Accessibility Act, спрямованого на забезпечення рівного доступу осіб з інвалідністю до послуг та інфраструктури [9].

У багатьох європейських державах діють системи сертифікації сервісних собак, які підтверджують їх спеціальну підготовку та надають особам право на безперешкодний доступ до громадських місць. Окремі держави також передбачають адміністративну відповідальність за необґрунтовану відмову у допуску осіб із service dogs [11].

Таким чином, міжнародний досвід свідчить про поступове формування комплексного правового механізму забезпечення прав осіб, які користуються сервісними собаками. Для України важливим є врахування міжнародних стандартів та зарубіжної практики з метою вдосконалення національного законодавства у сфері забезпечення безбар'єрності та захисту прав осіб з інвалідністю.

Правове регулювання використання сервісних собак в Україні перебуває на етапі формування та не має комплексного характеру. Основу нормативного забезпечення у сфері захисту прав осіб з інвалідністю становлять Конституція України, Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» та інші нормативно-правові акти [1; 3; 4].

Конституція України закріплює принцип рівності громадян перед законом та гарантує кожному право на повагу до людської гідності, свободу пересування, освіту, працю та соціальний захист [1]. Водночас чинне законодавство не містить окремого нормативного визначення поняття service

dog, а також не встановлює чітких правил використання сервісних собак у громадських місцях, транспорті чи державних установах.

Окремі положення щодо доступності для осіб з інвалідністю закріплені у Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», який визначає обов'язок держави створювати умови для безперешкодного доступу до об'єктів інфраструктури та послуг [3]. Проте зазначений закон не регулює питання правового статусу сервісних собак і не визначає механізму реалізації прав осіб, які ними користуються.

Наявність таких прогалин у законодавстві створює труднощі у практичному забезпеченні прав осіб з інвалідністю та призводить до неоднозначного застосування правових норм у сфері доступності й безбар'єрності.

Однією з ключових проблем українського законодавства є відсутність законодавчо закріпленого поняття *service dog*. На практиці це призводить до змішування сервісних собак із домашніми тваринами або тваринами емоційної підтримки, що ускладнює реалізацію прав осіб з інвалідністю [7].

В Україні відсутня єдина система підготовки та сертифікації сервісних собак. Немає визначених державних стандартів щодо навчання таких тварин, порядку підтвердження їх спеціальної підготовки та офіційного визнання їх правового статусу. Це створює ситуацію правової невизначеності як для осіб, які користуються *service dogs*, так і для суб'єктів, що надають публічні послуги.

Проблемою також є відсутність чітких гарантій щодо допуску сервісних собак до об'єктів публічного користування. На практиці особи з інвалідністю нерідко стикаються з відмовою у доступі до магазинів, закладів харчування, транспорту або адміністративних установ через наявність собаки [5].

У міжнародній практиці правовий статус сервісних собак визначається через їх функціональне призначення та спеціальну підготовку [8]. В Україні ж відсутність відповідного законодавчого механізму ускладнює

імплементацию міжнародних стандартів у сфері захисту прав осіб з інвалідністю.

Однією з найбільш актуальних проблем залишається питання доступу осіб із сервісними собаками до громадських місць та транспорту. Незважаючи на загальне закріплення принципу безбар'єрності, механізми його реалізації в Україні залишаються недостатньо ефективними [2].

На практиці особи, які користуються *service dogs*, часто стикаються із заборонами щодо відвідування закладів громадського харчування, торговельних центрів, медичних установ або користування громадським транспортом. Такі обмеження значно ускладнюють реалізацію права на свободу пересування та участь у суспільному житті [6].

Причиною подібних ситуацій є не лише відсутність спеціального законодавства, а й недостатній рівень правової обізнаності суспільства та працівників публічної сфери щодо статусу сервісних собак. У багатьох випадках *service dogs* помилково сприймаються як звичайні домашні тварини, а не як засіб забезпечення прав особи з інвалідністю.

Окрім цього, чинне законодавство не містить чіткої процедури підтвердження статусу сервісного собаки, що створює додаткові труднощі під час реалізації права на доступність. У результаті особи з інвалідністю змушені самотійно доводити необхідність використання *service dogs*, що суперечить принципу рівності та недискримінації.

Проблема дискримінації осіб, які користуються сервісними собаками, є однією з найбільш складних у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю. Відмова у доступі до громадських місць, транспорту чи послуг через наявність *service dog* фактично створює обмеження у реалізації конституційних прав людини [5].

Відповідно до міжнародних стандартів дискримінацією визнається будь-яке необґрунтоване обмеження прав особи за ознакою інвалідності [2]. У цьому контексті ненадання доступу особі із сервісним собакою може

розглядатися як форма непрямой дискримінації, оскільки створює перешкоди для користування суспільними благами на рівних умовах з іншими особами.

В Україні питання захисту від дискримінації регулюється Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [5]. Проте відсутність спеціальних норм щодо *service dogs* ускладнює ефективний захист прав осіб, які ними користуються.

Таким чином, існуючі конституційно-правові проблеми свідчать про необхідність удосконалення національного законодавства та створення комплексного механізму правового регулювання використання сервісних собак. Це є необхідною умовою забезпечення принципу безбар'єрності, реалізації міжнародних стандартів та належного захисту прав осіб з інвалідністю.

Однією з основних проблем у сфері забезпечення прав осіб, які користуються сервісними собаками, є відсутність у законодавстві України офіційного визначення поняття *service dog*. Наявна нормативно-правова база лише частково регулює питання доступності для осіб з інвалідністю, однак не встановлює спеціального правового статусу сервісних собак [3].

Відсутність законодавчого визначення створює правову невизначеність та ускладнює практичну реалізацію права осіб з інвалідністю на безперешкодний доступ до громадських місць, транспорту та послуг. У багатьох випадках *service dogs* помилково прирівнюються до звичайних домашніх тварин, що стає підставою для необґрунтованих обмежень та дискримінації [5].

У зв'язку з цим доцільним є закріплення у національному законодавстві визначення сервісного собаки як спеціально підготовленої тварини, яка виконує функції допомоги особі з інвалідністю. Відповідне законодавче визначення має враховувати міжнародні стандарти та практику держав, у яких правове регулювання *service dogs* уже сформоване на належному рівні [7].

Крім того, законодавче визначення поняття *service dog* сприятиме уніфікації правозастосовної практики та забезпечить належний рівень правового захисту осіб, які користуються такими собаками.

Важливим напрямом удосконалення законодавства є формування єдиної системи сертифікації сервісних собак та встановлення державного контролю у цій сфері. На сьогодні в Україні відсутні офіційні стандарти щодо підготовки *service dogs*, порядку підтвердження їх спеціальної підготовки та механізму державного визнання їх статусу.

Міжнародний досвід свідчить, що наявність сертифікації є важливим елементом правового регулювання використання сервісних собак [8]. Вона забезпечує підтвердження належної підготовки тварини та створює правові гарантії для осіб, які користуються *service dogs*.

Доцільним є створення державного реєстру сервісних собак та визначення органу, відповідального за сертифікацію й контроль у цій сфері. Запровадження відповідної системи дозволить уникнути зловживань, забезпечити належний рівень підготовки *service dogs* та підвищити рівень довіри до механізму використання таких тварин.

Також необхідним є нормативне врегулювання порядку підтвердження статусу сервісної собаки під час доступу до громадських місць і транспорту. Це сприятиме усуненню конфліктних ситуацій та забезпеченню ефективної реалізації права на доступність.

Важливим напрямом розвитку національного законодавства є його гармонізація з міжнародними стандартами у сфері прав людини та забезпечення прав осіб з інвалідністю. Україна як держава-учасниця Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю зобов'язана забезпечувати доступність та рівні можливості для осіб з інвалідністю [2].

У міжнародній практиці право користування сервісними собаками розглядається як складова реалізації принципів недискримінації, доступності та інклюзивності [10]. Саме тому імплементація міжнародних стандартів у

національне законодавство є необхідною умовою формування ефективного механізму захисту прав осіб, які користуються service dogs.

Доцільним є врахування досвіду США та країн Європейського Союзу, де законодавство чітко визначає правовий статус сервісних собак, гарантії доступу до громадських місць та відповідальність за порушення прав осіб з інвалідністю [7; 9].

Гармонізація законодавства також повинна передбачати внесення змін до транспортного, адміністративного та соціального законодавства України з метою забезпечення безперешкодного доступу осіб із service dogs до всіх сфер суспільного життя.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики має стати посилення гарантій реалізації принципу безбар'єрності. Формування безбар'єрного середовища є необхідною умовою забезпечення рівності та повноцінної участі осіб з інвалідністю у суспільному житті [14].

У цьому контексті важливим є не лише вдосконалення законодавства, а й підвищення рівня правової культури суспільства. Необхідним є проведення інформаційно-просвітницьких заходів щодо правового статусу сервісних собак та прав осіб, які ними користуються. Це сприятиме подоланню стереотипів і зменшенню випадків дискримінації.

Крім того, доцільним є встановлення юридичної відповідальності за необґрунтовану відмову у доступі особам із сервісними собаками до об'єктів публічного користування. Наявність ефективного механізму відповідальності сприятиме належному дотриманню принципів рівності та недискримінації [5].

Таким чином, удосконалення законодавства України у сфері використання сервісних собак має здійснюватися комплексно та бути спрямованим на забезпечення міжнародних стандартів доступності, формування ефективного механізму правового захисту та створення реальних умов для реалізації конституційних прав осіб з інвалідністю.

Отже, забезпечення належного правового регулювання використання service dogs є важливою умовою реалізації принципу безбар'єрності, утвердження конституційних гарантій рівності та формування інклюзивного суспільства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

To chapter 1

1. Kravchenko, S. (2025). Economic efficiency and adaptability of the development of entrepreneurial entities engaged in grape production in times of war. *International Scientific Journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*, 11(103). doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-11-11598>.

2. Kravchenko, S. (2025). Analysis of the organizational and economic development of entrepreneurial structures in the agricultural sector of the economy under martial law. *Moderní aspekty vědy : LX. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., P. 86-97*. doi: <https://doi.org/10.52058/60-2025>.

3. Kravchenko, S. (2025). Economic efficiency of the development of micro-enterprises engaged in grape production and their adaptation to war conditions. *International Scientific Journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*, 11(104). doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-12-11681>.

4. Kravchenko, S. (2025). Effectiveness of the development of entrepreneurial structures for the production of plant products and their organisational-economic adaptation to the conditions of war in Ukraine. *Economics, sociology, business, administration and services: modern technologies and theories : collective monograph. Section – Economy / Breus S., Siruk O. etc. International Science Group. USA, Boston: Primedia eLaunch, P. 55-66*. doi: <https://doi.org/10.46299/ISG.2025.MONO.ECON.3.1.3>.

5. Kravchenko, S. (2026). Economic adaptation of small agribusiness enterprises to operate in war conditions and stimulating their european integration development. *Modern challenges and opportunities of the economy: analysis of new trends in management, implementation of technologies and ideas in tourism : collective monograph. Section – Economy / Bahalika T. etc. International Science*

Group. Boston : Primedia eLaunch, 608 p. P. 73-83. doi: <https://doi.org/10.46299/ISG.2026.MONO.ECON.1.2.3>.

6. Latifundist.com. Official web-site. (n.d.). Retrieved from : <https://latifundist.com/analytics/39-derzhavna-ta-mizhnarodna-pidtrimka-agrosektoru-u-2026-rotsi-granti-krediti-dotatsiyi>.

7. Matiienko, V. (2024). Formation of the management mechanism for the development of agricultural enterprises in rural areas. *Journal of Strategic Economic Research*, 25(3), 93-107. doi: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2024.3.10>.

8. Adamchuk, V., Perepelytsia, N., Hrytsyshyn, M. (2026). Intelligent agriculture – a determinant of innovative development of technical support for agro-industrial production. *Bulletin of Agricultural Science*, 104(2). doi: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202602-05>.

9. Aksenko, P.A. (2024). Organizational and economic mechanism of development of agricultural formations: theoretical content and interaction algorithm. *Journal of Management, Economics and Technologies*, 2, 63-74. doi: <https://doi.org/10.69803/3083-6034-2024-2-63>.

10. Aksenko, P.A. (2025). Innovative transformation of the organizational and economic mechanism of the development of agricultural formations: strategic vectors of modernization. *Journal of Management, Economics and Technologies*, 4, 87-102. doi: <https://doi.org/10.69803/3083-6034-2025-4-87>.

11. Vasiliev, A.S. (2025). Adaptive business strategies as a tool for increasing the competitiveness of enterprises in conditions of uncertainty. *Business Inform*, 12, 57-57. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-12-57-57>.

12. State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

13. Dyukarev, A.O., Chernega, I.I. (2025). Methodological principles of business management in agribusiness in the context of digital transformation and

sustainable development. *Journal of Management, Economics and Technologies*, 2, 307-321. doi: <https://doi.org/10.69803/3083-6034-2025-2-307>.

14. Zolotnytska, Y.V. (2025). Methodological approaches to managing the development of family farming: an interdisciplinary dimension. *Agrosvit*, 19, 86-94. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.19.86>.

15. Ilchuk, M.M., Svinous, I.V., Tomashevskaya, O.A. (2024). Organizational and economic support for the competitiveness of agribusiness enterprises. *Agrosvit*, 22, 31-37. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.22.31>.

16. Kalachevska, L. (2025). The impact of digitalization on the efficiency of the production process in the agricultural sector. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*, 4(104), 49-56. doi: <https://doi.org/10.32782/bsnau.2025.4.8>.

17. Kyrylko, N.M. (2025). Modeling the organizational process of enterprise recovery in post-conflict conditions. *Journal of Management, Economics and Technologies*, 2, 33-46. doi: <https://doi.org/10.69803/3083-6034-2025-2-33>.

18. Koval, V.V., Savenko, I.I., Gontaruk, Ya.V., Metil, T.K., Drozdova, V.A., Asaulenko, N.V. (2025). Financial and credit support for grain production in agricultural enterprises: strategic approaches to minimizing risks and ensuring food security. *Business Inform*, 9, 297-309. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-9-297-309>.

19. Livinsky, A., Melnychuk, O., Petrenko, O. (2024). Development of farming as a form of agrarian entrepreneurship in the context of institutional transformations. *Sustainable economic development*, 1(48), 378-383. doi: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-52>.

20. Lypovy, D.V. (2025). Social responsibility management of agrarian business enterprises based on the methodology of continuous process improvement. *Business Inform*, 7, 285-292. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-7-285-292>.

21. Mahsma, M.B., Banshchikov, P.G. (2025). Managing the competitiveness of business organizations in the agricultural sector. *Business Inform*, 9, 239-246. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-9-239-246>.

22. Nitsenko, V.S., Ponomareva, M.S. (2025). Modeling of production and economic activities of an agricultural enterprise: a managerial aspect. *Journal of Management, Economics and Technologies*, 3, 3-17. doi: <https://doi.org/10.69803/3083-6034-2025-3-3>.

23. Oliynyk, T.I., Oliynyk, E.O., Shcherbakov, Y.M. (2025). The concept of effective management of the competitiveness of an agricultural enterprise. *Agrosvit*, 18, 100-106. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.18.100>.

24. Orlov, V.V. (2025). Methodological basis and specifics of assessing factors for the development of the potential of agricultural enterprises. *Journal of Management, Economics and Technologies*, 4, 239-250. doi: <https://doi.org/10.69803/3083-6034-2025-4-239>.

25. Pavlova, G.E., Lopatovsky, V.G. (2026). Institutional support of economic sustainability of farms under the influence of military challenges. *Agrosvit*, 2, 21-28. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2026.2.21>.

26. Ponomareva, M.S. (2025). Models of effective agribusiness management: organizational mechanisms and economic indicators. *Journal of Management, Economics and Technology*, 1, 154-169. doi: <https://doi.org/10.69803/3083-6034-2025-1-154>.

27. Prokopyshyn, O.S., Dranus, L.S., Dranus, V.V. (2026). Business process management in agricultural enterprises and their financial support. *Effective economy*, 2. doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.2.115>.

28. Svinous, I.V., Grinchuk, Yu.S., Paska, I.M., Nyanko, V.M., Zhelavska, N.V. (2026). Risk management as an element of the institutional architecture of management of production and economic activities of agricultural enterprises. *Agrosvit*, 2, 35-61. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2026.2.55>.

29. Solyanyk, L.G. (2026). Optimization of the financing structure of agricultural enterprises in the conditions of modern transformations. *Effective Economy*, 2. doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.2.64>.

30. Sudomyr, S.M., Zhybak, M.M., Kulyak, M.R. (2025). Integrated mechanisms for developing the potential of small businesses: logistic and cooperative dimensions. *Journal of Management, Economics and Technologies*, 3, 118-129. doi: <https://doi.org/10.69803/3083-6034-2025-3-118>.

31. Tulchynska, S., Kryvda, O. (2024). Capitalization of agro-industrial companies in conditions of macroeconomic instability. *Economy and Society*, 59. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-71>.

32. Khalatur, S.M. (2025). Financial management of the competitiveness of agricultural enterprises in the context of ESG transformations. *Effective economy*, 12. doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.12.3>.

33. Khalatur, S.M., Grabchuk, O.M., Pavlenko, O.P., Manzheliy, K.M. (2025). Financial management in small agribusiness: adaptive strategies for financial support. *Agrosvit*, 17, 43-47. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.17.43>.

34. Shchadura-Nikiporets, N.T., Derii, Zh.V., Minina, O.V. (2026). Financial condition of agro-industrial enterprises in conditions of economic instability. *Agrosvit*, 4, 68-76. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2026.4.68>.

До розділу 2

1. Awan U., Kanwal N., Alawi S., Huiskonen J., Dahanayake A. *Artificial Intelligence for Supply Chain Success in the Era of Data Analytics* // In: The Fourth Industrial Revolution: Implementation of Artificial Intelligence for Growing Business Success. Cham : Springer, 2021. P. 3–21. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-62796-6_1

2. Blackburn O., Ritala P., Keränen J. *Digital Platforms for the Circular Economy: Exploring Meta-Organizational Orchestration Mechanisms* // *Organi-*

zation & Environment. 2023. Vol. 36. No. 2. P. 253–281. DOI: <https://doi.org/10.1177/10860266221130717>

3. Cioffi R., Travaglioni M., Piscitelli G., Petrillo A., Parmentola A. *Smart Manufacturing Systems and Applied Industrial Technologies for a Sustainable Industry: A Systematic Literature Review // Applied Sciences*. 2020. Vol. 10. No. 8. Article 2897. DOI: <https://doi.org/10.3390/app10082897>

4. Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. *A Review on Circular Economy: The Expected Transition to a Balanced Interplay of Environmental and Economic Systems // Journal of Cleaner Production*. 2016. Vol. 114. P. 11–32. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.09.007>

5. Hoosain M. S., Paul B. S., Ramakrishna S. *The Impact of 4IR Digital Technologies and Circular Thinking on the United Nations Sustainable Development Goals // Sustainability*. 2020. Vol. 12. No. 23. Article 10143. DOI: <https://doi.org/10.3390/su122310143>

6. Noman A. A., Akter U. H., Pranto T. H., Haque A. B. *Machine Learning and Artificial Intelligence in Circular Economy: A Bibliometric Analysis and Systematic Literature Review // Annals of Emerging Technologies in Computing*. 2022. Vol. 6. No. 2. P. 13–40. DOI: <https://doi.org/10.33166/AETiC.2022.02.002>

7. Petrik D., Hiller S., Morar D. *Digital Platforms for Circular Economy: Empirical Development of a Taxonomy and Archetypes // Electronic Markets*. 2025. Vol. 35. Article 60. DOI: [10.1007/s12525-025-00792-w](https://doi.org/10.1007/s12525-025-00792-w).

8. Ramakrishna S., Ngowi A., De Jager H., Awuzie B. *Emerging Industrial Revolution: Symbiosis of Industry 4.0 and Circular Economy: The Role of Universities // Science, Technology and Society*. 2020. Vol. 25. No. 3. P. 505–525. DOI: <https://doi.org/10.1177/0971721820912918>

9. Wilts H., Riesco Garcia B., Guerra Garlito R., Saralegui Gómez L., González Prieto E. *Artificial Intelligence in the Sorting of Municipal Waste as an Enabler of the Circular Economy // Resources*. 2021. Vol. 10. No. 4. Article 28. DOI: <https://doi.org/10.3390/resources10040028>

10. Wu H., Li S., Hou W., Zhang X. *Leveraging Digital Platforms for Circular Economy: A Value Creation View // Sustainability*. 2024. Vol. 16. Article 11180. DOI: <https://doi.org/10.3390/su162411180>

To chapter 3

1. CIPD. (2025). Talent Management: Factsheet. Chartered Institute of Personnel and Development. URL: <https://www.cipd.org/en/knowledge/factsheets/talent-factsheet/>

2. Deloitte. (2024). 2024 Global Human Capital Trends. Deloitte Insights. URL: <https://www.deloitte.com/ua/en/about/press-room/human-capital-trends.html>

3. Drahan, O. I., & Pylypenko, M. L. (2021). Development of talent management in the enterprise personnel management system. *Economy and Society*, 33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-52> [in Ukrainian].

4. Dyakiv, O., Shushpanov, D., Prokhorovska, S., & Khlypovka, O. (2024). Innovative approaches to talent management under conditions of digital transformation. *Visnyk Ekonomiky*, 3, 73-95. DOI: 10.35774/visnyk2024.03.073 [in Ukrainian].

5. Yukhnovska, Yu. O., Didenko, A. V., & Ryzhenko, O. M. (2024). Human capital potential in the enterprise management system. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management*, 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-2675/2024-58-6> [in Ukrainian].

6. Kravariti, F., & Johnston, K. (2020). Talent Management: A Critical Literature Review and Research Agenda for Public Sector Human Resource Management. *Public Management Review*, 22(1), 75-95. DOI: 10.1080/14719037.2019.1638439.

7. OECD. (2025). Empowering the Workforce in the Context of a Skills-First Approach. Paris: OECD Publishing. URL:

https://www.oecd.org/en/publications/empowering-the-workforce-in-the-context-of-a-skills-first-approach_345b6528-en.html

8. Zavorodnii, A. (2025). The essence and evolution of human capital management in the context of digital transformation. *Economy and Society*, 74. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-74-23> [in Ukrainian].

9. Plaksiuk, O., Horvatova, O., & Yakushev, O. V. (2023). Human capital as a factor in improving company efficiency and competitiveness. *Academic Review*, 1. DOI: [10.32342/2074-5354-2023-1-58-12](https://doi.org/10.32342/2074-5354-2023-1-58-12) [in Ukrainian].

10. Kholodnytska, A., & Shkalaberda, V. (2023). Development and implementation of a talent-management system as a strategic innovative tool of personnel management. *Problems and Prospects of Economics and Management*, 2(34), 88-100. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2\(34\)-88-100](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2(34)-88-100) [in Ukrainian].

До розділу 4

1. Чорнобай В. Лексико-семантичний аспект комунікації у соціальних мережах // Наукові праці МАУП. Філологія. 2023. № 5. С. 44–49.

2. Антонюк Г., Гоца В. Інтернет мовлення та соціальні медіа: аналіз використання мовних засобів у коментарях користувачів на форумах та у соціальних мережах // Наукові записки Острозької академії. 2023. № 15. С. 111–116.

3. Літвінова-Михальюк Т. Трансформація засобів комунікації: як інтернет і соціальні мережі впливають на політичну комунікацію і змінюють відчуття реальності // Обрії друкарства. 2022. № 1(11). С. 99–109.

4. Соколов Б. Цифровий дискурс у соціальних мережах: методологічні виклики дискурс-аналізу // Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія. 2025. № 10. С. 55–61.

5. Crystal D. *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 272 p.

6. Goel R., Soni S., Goyal N. et al. The Social Dynamics of Language Change in Online Networks // arXiv. 2016. P. 1–12.
7. Shao C., Ciampaglia G., Varol O. et al. The spread of low-credibility content by social bots // arXiv. 2017. P. 1–10.
8. Швелідзе Л. Соціальна мережа Twitter: основні дискурсивні ознаки в українськомовному та англійськомовному комунікативному середовищі // Вісник ОНУ. Філологія. 2021. № 2(24). С. 70–78.

До розділу 5

1. Макух, Т., Коробович, Л., & Рубан, В. (2023). СТІЙКІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, (18), 122-127. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.18.13>
2. Що таке сталий розвиток підприємства? URL: <https://tms.ua/blog/shcho-take-stalyj-rozvytok-pidpryiemstva/> (Дата звернення 03.05.2026 р.).
3. Сталий розвиток як основа економічного зростання підприємства URL: <https://confmanagement-proc.kpi.ua/article/view/230477> (Дата звернення 03.05.2026 р.).
4. Виправляємо плутанину між термінами «стійкість» і «сталість»: економічні приклади URL: <https://ukraine-oss.com/vypravlyayemo-plutanynu-mizh-terminamy-stijkist-i-stalist-ekonomichni-pryklady/> (Дата звернення 03.05.2026 р.).
5. Хахалев Д., Гагарінов О. Економічна стійкість підприємства як основа сталого розвитку в умовах глобальних змін. *Modeling the development of the economic systems*. 2024. № 3. С. 145-151. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-13-19>

6. Кудріна О., Ковтун О.. Стійкість як основа економічного розвитку підприємств. *Зб. наук. пр. Державного податкового університету*. 2024. № 2. С. 61-64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2617-5940.2.2024.11>

7. Ковтун О. А. *Методологія управління стійким розвитком підприємств в сучасних умовах: монографія; за наук. ред. О.Ю. Кудріної*. Суми : ФОП Цьома С.П., 2024. 310 с.

До розділу 6

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Конвенція про права осіб з інвалідністю : Конвенція ООН від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

3. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

4. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

6. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

7. Americans with Disabilities Act of 1990. URL: <https://www.ada.gov/law-and-regs/ada/>

8. ADA Requirements: Service Animals. URL: <https://www.ada.gov/resources/service-animals-2010-requirements/>

9. European Accessibility Act: Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj>
10. Quinn G., Degener T. Human Rights and Disability: The Current Use and Future Potential of United Nations Human Rights Instruments in the Context of Disability. New York ; Geneva : United Nations, 2002. 289 p.
11. Lawson A. Disability and Equality Law in Britain: The Role of Reasonable Adjustment. Oxford : Hart Publishing, 2008. 304 p.
12. Shakespeare T. Disability Rights and Wrongs Revisited. London : Routledge, 2014. 252 p.
13. Gooding P. A New Era for Mental Health Law and Policy: Supported Decision-Making and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 280 p.
14. United Nations. Accessibility and Development: Mainstreaming disability in the post-2015 development agenda. New York : United Nations, 2013. URL: https://www.un.org/disabilities/documents/accessibility_and_development.pdf
15. Wackenheim v. France, Communication No. 854/1999, U.N. Doc. CCPR/C/75/D/854/1999 (2002).
16. Harpur P. Discrimination, Copyright and Equality: Opening the E-Book for the Print Disabled. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 424 p.
17. Stein M. A., Lord J. E. Future Prospects for the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. In: The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Oxford : Oxford University Press, 2018. P. 17–35.

До розділу 7

1. Khalfallah H. B., Jelassi M., Demongeot J., Ben Saoud N. B. Decision support systems in healthcare: systematic review, meta-analysis and prediction, with example of COVID-19 // *AIMS Bioengineering*. 2023. Vol. 10, No. 1. P. 27–52.
2. Marashi-Hosseini L., Jafarirad S., Hadianfard A. M. A fuzzy based dietary clinical decision support system for patients with multiple chronic conditions (MCCs) // *Scientific Reports*. 2023. Vol. 13. Article 12166.
3. Tun H. M., Rahman H. A., Naing L., Malik O. A. Trust in Artificial Intelligence-Based Clinical Decision Support Systems: Systematic Review // *Journal of Medical Internet Research*. 2025. Vol. 27. Article e69678.
4. Nasarian E., Alizadehsani R., Acharya U. R., Tsui K.-L. Designing Interpretable ML System to Enhance Trust in Healthcare: A Systematic Review to Proposed Responsible Clinician-AI-Collaboration Framework. 2023. arXiv:2311.11055.
5. Hossain E., Rana R., Higgins N. et al. Natural Language Processing in Electronic Health Records in Relation to Healthcare Decision-making: A Systematic Review. 2023. arXiv:2306.12834.
6. Li S., Liu P., Nascimento G. G. et al. Federated and Distributed Learning Applications for Electronic Health Records and Structured Medical Data: A Scoping Review. 2023. arXiv:2304.07310.
7. Квітка Д. М., Паламарчук В. О., Земсков С. В., Січінава Р. М. Введення поняття якості життя в практичну медицину. *Clinical Endocrinology and Endocrine Surgery*. 2021. № 1 (73). С. 70–75.
8. Centers for Disease Control and Prevention. Health-Related Quality of Life (HRQOL): CDC HRQOL-4. URL: <https://www.cdc.gov/hrqol> (дата звернення: 15.05.2026).

До розділу 8

1. Гришко І. В. Психолого педагогічні аспекти професійного самовизначення викладача вищої школи / І. В. Гришко // Вісник педагогічних наук. — 2023. — № 4. — С. 67–75.

2. Гріньова О. М. Професійне самовизначення особистості як психолого педагогічна проблема / О. М. Гріньова // Освіта. Інноватика. Практика. — 2023. — № 5 (11). — С. 52–58.

3. Дідусь О. М. Психолого педагогічний супровід особистісного і професійного самовизначення фахівців у системі вищої освіти / О. М. Дідусь. — К.: НАПН України, 2022. — 144 с.

4. Зінкевич Лісова Н. В. Психолого педагогічні основи професійного самовизначення викладача в епоху цифрових трансформацій / Н. В. Зінкевич Лісова // Вісник Київського університету. Серія «Педагогіка та психологія». — 2024. — № 1. — С. 82–91.

5. Кравчук Л. А. Професійна адаптація та самовизначення викладача в умовах сучасних освітніх реформ / Л. А. Кравчук // Вісник Херсонського державного університету. Серія «Педагогіка». — 2023. — № 3. — С. 105–114.

6. Мельник О. В. Психолого педагогічні детермінанти професійного самовизначення викладачів у закладах вищої освіти / О. В. Мельник // Науковий вісник педагогічного інституту. — 2022. — Вип. 21. — С. 118–126.

7. Освіта України. Професійний стандарт викладача закладу вищої освіти / МОН України. — К.: Освіта.UA, 2021. — 18 с. (рекомендовано використовувати як нормативне джерело).

8. Павличко О. В. Психолого педагогічний аналіз професійного вибору викладача в закладі вищої освіти / О. В. Павличко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — 2024. — Вип. 23. — С. 95–104.

9. Степаненко І. М. Професійне самовизначення викладача як фактор якості освітнього процесу / І. М. Степаненко // Вісник Житомирського

державного університету імені І. Франка. Серія «Педагогіка та психологія». — 2022. — Вип. 1. — С. 132–141.

10. Шевченко Л. В. Психолого педагогічна модель професійного самовизначення викладача в закладі вищої освіти / Л. В. Шевченко // Journal «ScienceRise: Pedagogical Education». — 2023. — № 1(21). — С. 56–64.

До розділу 9

1. National Institute of Standards and Technology. *Guide to Computer Security Log Management* : NIST Special Publication 800-92 / К. Kent, М. Soupra. Gaithersburg : NIST, 2006. 72 p.

2. Microsoft. *Windows Security Event Log Reference*. URL: <https://learn.microsoft.com/en-us/windows/security/threat-protection/auditing/security-events> (дата звернення: 20.05.2026).

3. Chuvakin A., Schmidt K., Phillips C. *Logging and Log Management: The Authoritative Guide to Understanding the Concepts Surrounding Logging and Log Management*. Waltham : Syngress, 2012. 460 p.

4. Verizon. *2024 Data Breach Investigations Report*. URL: <https://www.verizon.com/business/resources/reports/dbir/> (дата звернення: 20.05.2026).

5. MITRE. *MITRE ATT&CK Framework*. URL: <https://attack.mitre.org/> (дата звернення: 20.05.2026).

6. pandas. *Time Series / Date functionality*. URL: https://pandas.pydata.org/docs/user_guide/timeseries.html (дата звернення: 20.05.2026).

7. Behl A., Behl K. *Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know*. Oxford : Oxford University Press, 2017. 272 p.

8. Scarfone K., Mell P. *Guide to Intrusion Detection and Prevention Systems (IDPS)* : NIST Special Publication 800-94. Gaithersburg : NIST, 2007. 127 p.

9. ISO/IEC 27001:2022. *Information security, cybersecurity and privacy protection – Information security management systems – Requirements*. Geneva : ISO, 2022.

Vydavatel:

Publishing house Education and Science s.r.o. IČO : 271 56 877.
Frýdlanská 15/1314 , Praha 8. MS v Praze , oddíl C,vložka 100614

**Cross-Disciplinary Studies in
Science, Innovation and Social
Development**

Volume XII

Signed for printing on May 26, 2026.
Format 60x90/8. Headset Times New Roman.
Mental printing. arc. 6,03. Edition online.